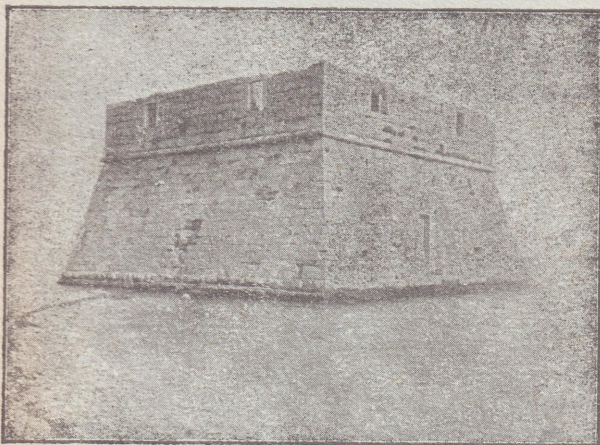

»BIHAĆ« HRVATSKO DRUŠTVO ZA ISTRAŽIVANJE
DOMAĆE POVIJESTI U SPLITU

Marko Perojević:

POSTANAK KAŠTELA

Kaštel Nehaj.

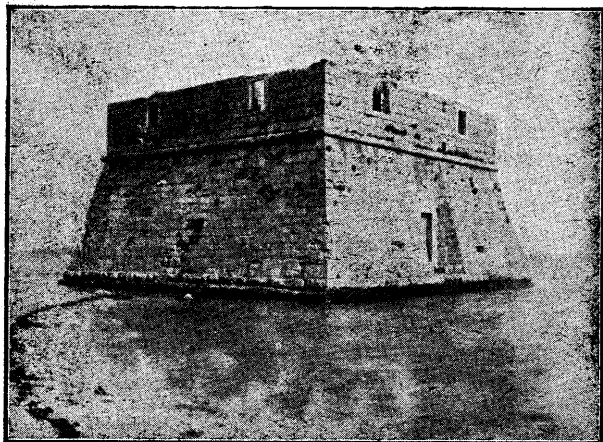
024414

13,50 €
www.marinknezovic.info

•BIHAĆ• HRVATSKO DRUŠTVO ZA ISTRAŽIVANJE
DOMAĆE POVIJESTI U SPLITU

Marko Perojević:

POSTANAK KAŠTELA

Kaštel Nehaj.

Sarajevo 1934.

DMZ

Preštampano iz »Napretka«
broj 3.—4. i 5. za ožujak, travanj i svibanj 1934.

»Nova Tiskara« Vrčak i dr.

I. Grčko, rimsko i hrvatsko doba.

Primorje od Solina do Trogira, danas zvano »kaštelansko polje«, najljepši je kraj u Dalmaciji. Zaštićen je sa sjevera od Kozjaka, a s juga ga grije toplo sunce. Na prvi pogled čini se da je »kaštelanski zaliv« jezero, opkoljeno s jedne strane poljem, a s druge otokom Čiovom i poluotokom Marjanom. No taj zaliv ima dvojna vrata, s jugoistoka šira između Čiova i Marjana, a sa zapada uža kod Trogira. Na sjevernoj strani zaliva bjelasaju se danas uz morsku obalu kaštelanska sela, sedam ih na broju, jedno slikovitije od drugoga, jedno pitomije i zelenije od drugoga. Niz Kozjak spušta se plodno polje, zasađeno vinovom lozom, smokvom i maslinom, pa izgleda kao velik perivoj, koji svojom romantičnošću, svojom blagom klimom privlači strance da se nauživaju sunca i mora.

Taj divni kraj nije uvijek bio mjesto uživanja. U stara vremena proživio je on i veselih ali i tužnih dana. Vodile su se ovdje krvave borbe, rat je ovdje rušio, a mir gradio, da opet neprijateljska ruka sve uništi. Stari Iliri, Dalmati, Grci, Rimljani, gone odavle jedni druge. Jedni uništavaju, što su drugi podigli. Dolaze početkom VII. vijeka Hrvati i osnivaju ovdje svoju državu, brane je od nasrtađa Avara, Normana, Mlečana i Tatara. Teške su oluje nad ovim krajem prohujile, lomile, kidale i čupale, a Hrvat je ipak svemu odolio i ostao. Nadošla su krajem XV. i početkom XVI. vijeka još teža vremena kad je turska sila zaprijetila da osvoji našu zemlju do plavoga Jadrana, ali i tad je

Hrvat znao da je obrani. U ono doba počele su se ovdje dizati kule i utvrde, zvane kašteli, za obranu od turskih provala. To je bio začetak današnjih Kaštela. Po ovim utvrdama i kaštelima dobilo je ovo primorje ime Kašteli.

Grci su sa Visa već u IV. i III. vijeku prije Krista bili osnovali svoje kolonije, jednu u Trogiru, drugu u Epetium-u (Stobreč), istisnuvši odavle dalmatinske Ilire. Kraj, nad kojim se diže brdo Kozjak (Masaron-Tebzon), bio je dobar pašnjak blagu, osobito kozama, pa se je ne samo brdo tim imenom prozvalo, nego je i Trogir po tome dobio svoje grčko ime »Tragurion« od riječi »tragos« (= koza). Grci su u ovaj kraj donijeli svoju kulturu i odtada se počeo ekonomski razvijati. No Dalmati im nijesu dali mira, provaljivali su u polje i nanašali im štetu. Nato Grci Isejci zatražiše pomoć od Rimljana, a ovi jedva dočekaše poziv i zametnuše godine 156. pr. Kr. rat s Dalmatima, koji je svršio rimskim osvajanjem Dalmacije (g. 9. po Kr.).*)

Zavladao je tada mir. Solin, glavni grad Dalmacije, napreduje i cvjeta, Trogir se diže. Kraj od Solina do Trogira postaje mjestom ljetovanja i zimovanja bogatim Solinjanima. Sav predio posijan je krasnim ljetnikovcima i zgradama gospodarskim. Uz morsku obalu prolazi rimska cesta, koja spaja Solin i Trogir s velikim rimskim carstvom. Na zapadu prema Trogiru car Klaudije naseljuje svoje veterane i dariva im zemlje. Tim je bilo utemeljeno mjesto Si-

*) Glavna djela iz kojih sam crpio građu za ovu raspravu jesu: Lucio Memorie di Traù; Andreis, Storia della città di Traù; Farlati, Illyricum Sacrum; Thomas archidiaconus, Historia Salonitana; Rački, Documenta; Smičiklas, Codex diplomaticus; Bullettino di archeologia e storia dalmata, g. IX—XVIII; rukopis Dujma Srećka Karamana, Memorie storiche sulla riviera delle Castella (u knjižnici splitskog muzeja).

c u l i, koje se pružalo od mora k sjeveru u brdo (Siculi, in quem locum divus Claudius veteranos misit). I danas se vide ruševine Šikula uz mor-sku obalu u predjelima Bile, Resnik, Zebice i Divulje, a na mjestu Tarce našlo se zidova i krasnog mozaika.

Sretno se ovdje živjelo pod okriljem rim-skoga orla do početka VII. vijeka, kad dođoše Hrvati. Pade Solin a s njim i veteransko na-selje, porušeni su ljetnikovci. Ali na njihovim ruševinama savili su Hrvati svoje gnijezdo, po-digli nova naselja, sagradili dvorove i crkve. Ovdje oni osnivaju svoju narodnu državu, kojoj je središte uprav između Solina i Trogira. U pr-voj polovini IX. vijeka opet ovdje bukti život, niče nova kultura, odigravaju se prvi događaji hrvatske povijesti. Tvrdi Klis povrh Solina, bi-jeli Bijaći nedaleko Trogira, sjedište su hrvat-skih knezova. Njih je, očito, zanjela ljepota o-voga kraja, začarali ostatci rimske kulture.

Brojna se ovdje hrvatska naselja dižu. Knez Mislav (835.—845.) na zapad Solinu sagradi crkvu sv. Jurja u selu Putalju (in loco, qui di-citur Putalo), od koje će kasnije dobiti svoje ime kaštel Sućurac (Sut-juraj). Njegov nasljednik Trpimir (845.—852.) diže na Bijaćima (in loco qui dicitur Byaci) crkvu sv. Marte na temelji-ma jedne rimske vile. U Bijaćima su sagrađeni kneževski dvori s gospodarskim zgradama i ov-dje Trpimir (852.) i Mutimir (892.) sakupljaju svoje dvorske dostojanstvenike i izdaju po-velje.

Sve ono zemljište od Solina do Bijaća bilo je vlasništvo hrvatskih vladara (territorium rega-le), od kojega su darežljivi i pobožni hrvatski knezovi i kraljevi počeli darivati crkve i bisku-pe. Trpimir je tako darovao splitskom nadbisku-pu crkvu sv. Jurja u Putalju sa posjedom. Tim

je bio udaren temelj posjedu splitskih nadbiskupa u Sućurcu.

Kod nadbiskupova posjeda u Putalju darovao je kralj Zvonimir godine 1078. samostanu koludrica u Splitu zemlje zvane »Pustica« u selu Lažanima, koje je g. 1088.—9. potvrdio kralj Stjepan (in loco qui dicitur Lasani.) Posjed se nalazio u mjestu »Dilatum« (Vlačine) u današnjem kaštelu Gomilici, gdje su koludrice polovinom XII. vijeka sagradile crkvu sv. Kuzme i Damjana i kuću u Kozici s gospodarskim zgradama.

Zemlje splitskih koludrica dopirale su na zapadu do ispod sela Ostroga (subtus vico, qui Ostrog nominatur) i ispod crkve sv. Mihovila pod Kozicom. Samo selo Ostrog s crkvom sv. Lovre ležalo je pod Kozjakom. Godine 1189. spominje se pop Radun od Ostroga i ostroški podžupan Graguj. Ostrog se je sterao nad današnjim kaštelom Lukšićem.

Nabrojivši naselja na istočnoj strani i krenuvši put zapada dolazimo do položaja zvanog »Miri«, gdje je oko g. 1088. tepčija Ljubomir sagradio crkvu i samostan sv. Petra od Klobučca (Klobuk, Klobučec, Klobučić), tako zvanu sigurno po mjestu Klobučcu. Samostan sv. Petra bio je reda sv. Benedikta, ali je zarano opustio, dočim se je crkva održala sve do godine 1420. Ovdje je rek bi bilo središte krunskog dobra, i ovdje su bile sagrađene neke gospodarstvene zgrade.

U blizini Klobučca tri su stare crkve: sv. Jurja od žestinja ili od Mirana (de campo Sestino, de Mirano), sv. Nikole i sv. Jurja od Podmorja. Prve se dvije spominju god. 1189., ali su sigurno starije. Po nekoj predaji crkvu sv. Jurja u žestincu utemeljili su neki Barbanići, od kojih potiču trogirski i rapski Crnote. Ova je crkva nekada služila kao župska stanovni-

štvu, koje je živjelo pod brdom Trećanicom. I crkva sv. Nikole od Podmorja bila je župska selu Radunu, koje se spominje god. 1089. u darovnici kralja Stjepana, kojom je zemlje oko sela Raduna darovao splitskim Benediktincima (il territorio nostro regale posto in luoco detto Raduna*). U Radunu je bila još jedna crkva sv. Jurja zvana »od Podmorja« ili »u Orišac ispod Sušnjara«. Sve tri crkve: sv. Nikole, sv. Jurja u Radunu i sv. Petra u Klobučcu zvale su se »od Podmorja« (de Podemorie). Naziv »Podmorje« (Parathalassia?) nalazi se prvi put u ispravi godine 1249., a pod tim se nazivom razumijevao ne samo prostor oko ovih crkava, nego i cijelo zemljište od Resnika do splitske granice pod Ostrogom.

Poviše sv. Jurja u Radunu, na vrhu Kozjaka, bila je crkva sv. Ivana od Birnja, koja se spominje prvi put godine 1379., a sagrađile su je neke stare porodice, koje su davno izumrle. Njihovo patronsko pravo biranja nadarbenika prešlo je na Kaštelane, kao njihove potomke. Odatle je valjda naziv »od Birnja« to jest biranja nadarbenika.

Jedan kilometar sjeverno od sv. Petra od Klobučca crkva je sv. Marije od Spiljana (de Spiliano), zvana »Stomorija«, a sagrađena je g. 1189. I ona je služila za župsku crkvu selu, koje se naokolo nje prostiralo.

Jugozapadno od sv. Jurja od Žestinja uzdiže se brežuljak s mjestom Bijaći i s crkvom sv. Marte. Ovdje su također bile gospodarske zgrade kneževskog imanja. Crkva je bila obnovljena godine 1197., a selo Bijaći bilo je napućeno sve do polovine XIV. vijeka, kada je uslijed rata opustjelo.

*) Krivo je mislio Rački, da je Radun u mučkoj općini današnje selo Radunić, a Šišić da je Radinje.

Od Bijaća idući k moru na jug dolazi se u Divulje, gdje su bili pašnjaci. Na istok Divuljama leži teritorij sv. Vitala, prozvan po crkvi sv. Vitala, kojoj se ne zna doba sagrađenja, ali je sigurno iz srednjeg vijeka. Ovaj teritorij počima od vode Resnika put Trogira do potoka Slanca, a odavle do mora kod crkve sv. Vitala. Ovdje se spušta u more rt Tarce.

Današnji zapadni dio kaštelanskog polja, od Ostroga do Divulja zvao se a i danas se zove »velo polje« na razliku njegova nastavka prema Trogiru, koji se zove »malo polje«, a obuhvata zemlje od Divulja ispod Krbana do Trogira. Ovdje su i mlini trogirski u Pantanu.

Grad se Trogir zbio na malom otočiću između kopna i Čiova i zatvara na zapadu kaštelanski zaliv. Idući dalje kopnom put zapada otvara se druga rivijera, koja nešto sličí na kaštelansku. Nedaleko Trogira nalazi se selo Seget, nad kojim se diže brdo sv. Ilije, glasovito sa svojih kamenoloma. Još dalje ulazi se u marinski zaliv, na kraju koga leži selo Marina, tako u novije doba zvano po crkvi sv. Marine, a prije se zvalo Bosiljina. Nad selom od sjevera diže se brdo Drid, po kome se zvao sav onaj kraj i sama starohrvatska župa dridska. Za kralja Stjepana (1088.—1089.) spominju se dridski župani Ozrina i Dragoslav. U Dridu je bilo više selišta, kao Vrsine, Gustirna, Knegin dub, Svinca i Novasela. Kao što su zemlje od Solina do Bijaća bile krunsko dobro, tako je i dridski teritorij bio »predium regale«.

Od državnog posjeda na istočnoj strani kod Solina hrvatski su knezovi i kraljevi otkidali komad po komad i darivali crkve, samostane i nadbiskupe splitske, pa je na taj način Split proširio svoj teritorij, koji je u IX. i X. vijeku bio ograničen oko samih gradskih zidina. I Trogir je imao u ono doba posve mali teritorij,

koji je obuhvatao samo »malo polje«, a ovo je s istoka međašilo s bijačkim poljem, a na zapadu s dridskim. No nema sumnje da su hrvatski vladari i trogirskim biskupima i crkvama darovali neki dio bijačkog polja. U ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Geze II. godine 1142. veli se »da potvrđuje zauvijek sve posjede (trogirske) između brda i mora, od samostana sv. Petra sve do Vratca preko Smokvice, koje je hrvatski kralj Zvonimir bio darovao prešasnlicima«. Prema tome u vlasti Trogira bio je u doba Zvonimirovo skoro sav bijački teritorij, sada zvan »velo polje«. Trogirani su, dakle, imali zapadni dio do crkve sv. Petra od Klobučca, a Splićani istočni dio do blizu sela Ostroga. Ono što je ostalo između Ostroga i Klobučca, bilo je još u državnim rukama. Takovo je stanje zatekao Koloman, prvi hrvatski kralj tuđe krvi (1107.).

II. Borbe Splićana i Trogirana.

Izumrcem narodne hrvatske dinastije i prestankom državnog središta u ovom kraju, ostalo je »krunsko dobro« između Ostroga i Klobučca bez bližeg gospodara. Zato Trogirani i Splićani počеше svojatati ga i pomicati svoje međaše. Splićani hoće da se prošire do Bijaća, Trogirani do Ostroga. Iz toga su nastale teške svađe, krvavi sukobi, bratoubilački ratovi. Zbog toga ustaje Split protiv Trogira i Trogir protiv Splita, upliću se u borbu bližnji gradovi, susjedni knezovi i velikaši, banovi i sami kraljevi. Krvar se dva susjedna grada do iznemoglosti, dok ih tuđa majka, Venecija, ne opameti i dok ih zajednički neprijatelj, Turčin, ne sprijatelji.

Čim su se u Dalmaciji i Hrvatskoj sredile prilike uslijed promjene na hrvatskom prijestolju, obletiše i Splićani i Trogirani ugarsko-hr-

vaške kraljeve, da im potvrde stara prava i stare granice. Tako su Trogirani dobili spomenutu Gezinu ispravu, kojom su im bile zajamčene zemlje do sv. Petra od Klobučca. No kad je godine 1185. splitski crkveni sabor razgraničio dalmatinske biskupije, pripale su između ostaloga splitskoj nadbiskupiji crkve sv. Marte na Bijaćima i sv. Petra od Klobučca, dočim je trogirski biskup dobio Trogir, Drid, Šibenik i svu zagorsku županiju. Trogirani su tako i protiv Gezine potvrde, izgubili teritorij na Bijaćima i Klobučcu.

Splićani su išli i dalje, te tražili i teritorij sv. Vitala, ali kad godine 1200. dođe u Trogir herceg Andrija, zamole ga Trogirani da im dade očitovanje, da njima pripada onaj teritorij, što Andrija, ispitavši stvar, i učini.

Kad je zatim Andrija postao kraljem proglasi ispravom od 14. siječnja 1217. da trogirski posjed leži između stupa pod Ostrogom do Smokvice, u koji spadaju samostan sv. Petra od Klobučca, selo Bijaći, crkve sv. Vitala i sv. Jurja, pašnjaci u Divuljama, sva Meslina sve do Smokvice, osim baštinskih zemalja pojedinaca.

Splićanima je to bilo krivo i njihov nadbiskup Guncel ustade da pomrsi kraljevu povelju, ali u obranu Trogirana skoči njihov biskup Treguan. Kralj naredi godine 1220. da se obustavi svaka raspra o sv. Petru od Klobučca, o teritoriju Bijaća i sv. Vitala, i da Trogirani mirno uživaju svoj posjed. Isto tako kralj ušutka splitskoga kneza Domalda, koji je Trogiranima osporavao pravo posjeda u »velom polju« i mlinova u Pantanu i Divuljama.

Trogirani su tako dobili onaj ostatak krunskoga dobra od Klobučca do Ostroga i stup pod Ostrogom bio je postavljen kao međaš između posjeda splitske i trogirске općine.

Sada se za selom Ostrogom polakomi nadbiskup Guncel htijući ga sebi prisvojiti. Dozove neke Hrvate, Toljena i Vučetu, sinove Butkove i njihovu rodbinu, da obrađuju ostroške zemlje. Pozivajući se na neko baštinsko pravo počеше oni u Ostrogu zidati kulu namjerom, da se ondje s porodicama nasele, čemu se Splićani usprotiviše. Kad su zatim Butkovići počeli provaljivati i robiti po obližnjim splitskim mjestima, odluče Splićani da ih otjeraju sa Ostroga. Ljeti godine 1225. splitski knez Petar Humski sa Splićanima krene kopnom i morem na Ostrog. Ostrožani se sa obližnjih hridina junački branili kamenjem i strijelicama, dok Splićani pod njima ne zapališe veliku vatru. Od dima se Ostrožani nijesu više mogli braniti, a na to se Splićani tajnim puteljcima proveraše do grada i sve Ostrožane s djecom i ženama pohvataše i svezaše, crkvu im do temelja razoriše, grobove raskopaše i kosti njihovih preda izbacise, a zarobljenike odvukoše u Split, gdje su tri dana gladni i žedni ležali u tamnici, a mnogi i pomrli.

I Trogirani su bili dali Splićanima neku pomoć pri osvajanju Ostroga, misleći valjda da je manje zlo da se sruši nego da se nadbiskup a s njim i Splićani ondje ugniježde.

Međutim su Trogirani slijedeće godine uspjeli da svoj teritorij na zapadu prošire došavši u posjed krunskog dobra u Dridu. Herceg Koloman, sin Andrijin, darova g. 1226. biskupu i crkvi trogirskoj dridski posjed, koji je nekada držao trogirski knez Vučina, a zatim Petar knez humski.

Ovi uspjesi Trogirana nijesu dali mira Splićanima, pa nadbiskup Guncel, da im se valjda ulaska, probudi godine 1231. pitanje zemalja u Bijaćima i sv. Vitalu, tražeći ih za splitsku crkvu. Nije uspio, a to je dalo povoda da se

Splićani umire. Nastojanjem splitskoga kneza Gargana sklopljen je 11. srpnja 1239. mir između Splićana i Trogirana za 10 godina.

Nijesu se mira dugo nauživali. Godine 1242. provališe u Ugarsku i Hrvatsku divlji Tataři. Kralj Bela pobježe k moru i zakloni se u Trogiru. Tatarsko je kopito sve gazilo i rušilo ostavljajući za sobom garište i pustoš. Mnoga mjesta, mnoge stare hrvatske zadužbine stradale su, a nije bio pošteđen ni kraj od Solina do Trogira, gdje je neprijateljska vojska bjesnila, znajući da je kralj u Klisu. a zatim u Trogiru.

Lijepo su Trogirani dočekali kralja Bela i pružili mu svaku pomoć, a on im iz zahvalnosti izdade povelju od 18. III. 1242. kojom im potvrdi sve dotadanje povlastice i sve posjede, »od stupa pod Ostrogom, koji je nekada bio postavljen za međaš između Splita i Trogira, sve do sela, koje se zove Smokvica«. U povelji se izrijeком spominju: samostan sv. Petra od Klobučca, selo Bijaći, crkva sv. Vitala i pašnjaci u Divuljama.

Ljubav kraljeva prema Trogiranima izazvala je u Splićanima mržnju na suparnike i bunu protiv kralja. Čim se Bela vrati u Ugarsku, Splićani se spremiše na rat protiv Trogira. Ratoborni splitski načelnik Bernardo nagruža nekoliko brodova i iznenada navali na Trogirane, ote im robu, neke izrani, a 50 ih uhvati i baci u tamnicu. U to stiže iz Italije franjevac Gerardo i ponudi se za mirovnika među zaraćenom braćom. Njegovim posredovanjem došlo je 11. rujna 1243. do mira pod slijedećim uvjetima: selo Ostrog sa svim okolnim zemljama vlasništvo je splitske crkve usprkos svih trogirskih privilegija, a pitanje teritorija bijačkog i sv. Vitala ostaje neriješeno. Trogirani su morali na

te uslove pristati uslijed jače sile i da oslobode zarobljenu braću.

Čuvši za to kralj Bela i razumjevši da uvjeti mira gaze njegovu povelju i vrijeđaju njegovu vlast, poništi pismom od 3. prosinca 1243. mir i sporazum, jer je iznuđen silom i strahom, te izjavi da trogirске povlastice imaju zauvijek ostati na snazi. Ali Splićani nijesu htjeli čuti za kraljevo riješenje, pa odlučiše da svoje pravo oružjem izvojuju. Udariše s brodovljem opet na Trogir. Trogirani im izadoše sa svojim lađama u susret i blizu grada (kod današnje crkve Gospe kraj mora na Čiovu) zametnuše s nadmoćnim neprijateljem bitku, koja svrši pobjedom Trogirana. Zarobljena je bila jedna splitska lađa i 60 Splićana. To je bilo na »tušti četvrtak« u veljači 1244.

To je Splićane još više razbjesnulo. Izabraše bosanskoga bana Mateja Ninoslava za svoga kneza, pa zajedno s humskim knezom Andrijom i s Poljićanima provališe u trogirsko polje, sve sasiјekoše i uništiše. Kralj je u tome vidio očitu pobunu i uvredu, te udari na Ninoslava u Bosnu, a na Splićane poslа bana Dioniza s Trogiranima, Šubićima i s knezom Nelipićem. 12. srpnja 1244. crn je osvanuo Splićanima. U varošu planuše sve drvene kuće, a pogibelj zaprijeti da sav grad izgori. Splićani se predadoše banu na milost i nemilost. Sklopljen je 19. srpnja mir, kojim splitski kaptol pristaje da zemlje od stupa pod Ostrogom put Trogira, uključivši i selo Ostrog, budu Trogiranima. Da zauvijek nestane svakog uzroka svađe još je utanačeno da Splićani prepuste Trogiranima sve kuće i posjede u gradu i u teritoriju trogirskom, a tako isto Trogirani Splićanima u splitskom teritoriju.

Kralj je potvrdio mir, ali je htio da se pregledaju sve isprave splitske i trogirске o posje-

du, jer je bio doznao, da Splitsani imadu mnogo krivotvorenih povelja. Na to je splitski nadbiskup i knez Ugrin sklopio s Trogiranima prijateljstvo, koje je potrajalo neko vrijeme.

Beli je bio omilio boravak pri moru u blizini vjernih mu Trogirana. Godine 1251. naredi da mu se kod crkve sv. Petra od Klobučca priredi konak (fecitque sibi parari hospitium apud ecclesias sancti Petri, que est inter Salonam et Tragurium), i u jesen stiže s velikom pratnjom i ostade. skoro cijeli mjesec studeni. To dokazuje, da je kod sv. Petra bilo velikih zgrada, u kojima je našla mjesta kraljeva pratnja. No ova kraljeva posjeta ucivilila je Trogirane. Iz nepoznatih nam razloga Bela oduze Trogiranima crkvu sv. Petra sa svim pripadnostima i stavi je pod jurisdikciju kraljevskog grada Klisa. Htio je valjda kralj od Klobučca učiniti kraljevsko zimovalište i u tu je svrhu dao preudeliti i pregraditi bivši samostan i gospodarske zgrade, pa je sve još utvrdio sagrađivši kod sv. Petra jednu kulu za obranu. Mjesto zemalja u Klobučcu dobili su Trogirani od kralja selo Bistricu (Bristivicu).

Brzo se Trogirani zaželiše izgubljenoga Klobučca i dođoše u sukob s banom Stjepanom, koji je nekom zgodom nanio štete u trogirskom polju po svom službeniku iz Klisa. Trogirani se potužiše kralju, a ovaj ih 7. listopada 1255. uze u zaštitu. Konačno im je ipak uspjelo, da su im zemlje oko crkve sv. Petra u Klobučcu bile povrćene. To je po nalogu kralja Ladislava Kumanca učinio ban Nikola 16. lipnja 1275.

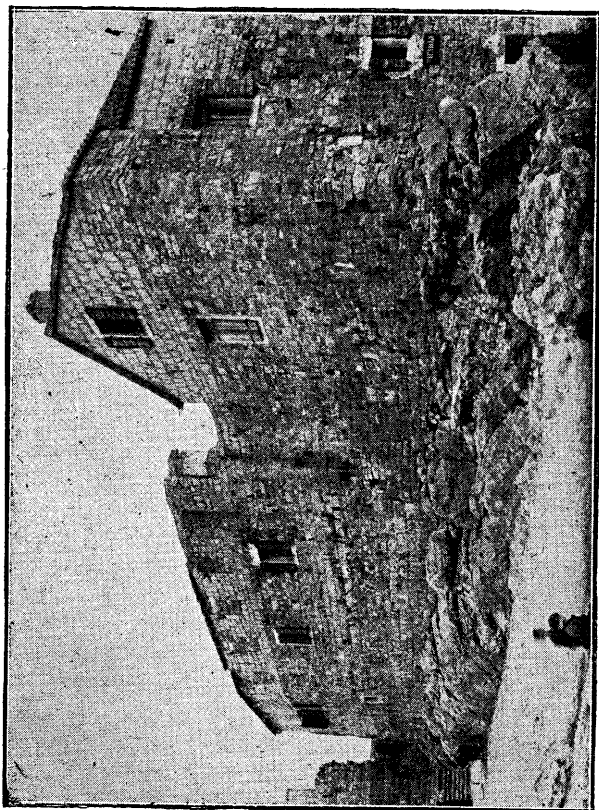
Sada su Trogirani i Splitsani opet došli u neposrednu blizinu, iz koje je ponovno skočila iskra, koja je zapalila duhove. Splitsani oteše Ostrog, što je bilo povodom novom ratu. Udruženi Splitsani, Šibenčani i neki hrvatski velikaši udariše s kopna i s mora na Trogir. Kako Tro-

giranima nije mogao ban odmah pomoći, to ih je savjetovao da pregovaraju s neprijateljima. 30. lipnja 1277. došlo je do nagodbe. Sve posjede nadbiskupije, kaptola, samostana i crkava splitskih na teritoriju trogirskom od stupa pod Ostrogom put Trogira ustupaju Trogirani Splitsćanima, a privatni se posjedi zamjenjuju tako da Trogirani još plate 3000 libara, jer je bilo više posjeda splitskoga na trogirskom teritoriju nego trogirskoga na splitskom. Selo Ostrog s pašnjacima, livadama, šumama, vodama i sa svim pripadnostima prepuštaju Trogirani u potpunost vlast plemenu Didića i njihovim potomcima, koji su od starine posjedovali ovo selo, a sada žive dijelom u Splitu, dijelom u Trogiru. Pitanje crkve sv. Petra u Klobučcu imao je kralj da riješi. I kralj je zaista godine 1278. to pitanje riješio u prilog Trogirana.

Nastao je tako mir i sklad dok se Splitsćani i Šibenčani godine 1283. ne urotiše protiv Trogirana, a ovi se protiv njih potužiše 28. lipnja 1283. banu Pavlu Šubiću, njegovoj braći i mnogim hrvatskim velikašima, koji su se sakupili u crkvi sv. Petra od Klobučca. Mirnija su nastala vremena i bolji odnošaji među susjedima god. 1322.—1327., kad se Trogir i Split predadoše zaštititi Mlečana. Republika nije dala, da se njeni štićenici glože i krvare.

Posjedi u bihaćkom teritoriju, koji se otsad sve češće naziva »Podmorjem«, bili su poslije tolikih borbi i ratovanja, bez tačno označenih granica. One su zemlje bile dijelom općinske, dijelom privatne, ali za burnih onih vremena mnogi su bili oteli općinske zemlje, mnogi se raširili na štetu susjeda ili općine. Stoga je trogirsko gradsko vijeće zaključilo da se napravi katastralna knjiga, u kojoj će se ubilježiti sve zemlje s površinom, s međašima i s imenom vlasnika. Ta je knjiga, zvana »zavod«, bila gotova

god. 1327., pisana na pergameni i čuvala se u općinskoj kancelariji. Nešto slično učinili su i Splitski (1333.) skupivši u jednu knjigu sve

Kaštel Sućurac: nadbiskupova kula.

isprave o posjedima nadbiskupa, samostana, crkava i općine.

Mir i sređene prilike dozvolile su da su se sada stanovnici i kmetovi bolje posvetili obrađivanju polja, dok ih opet rat nije pomeo. Zaratile se Venecija i Genova. Dalmatinski se gra-

dovi, koji su još bili pod mletačkom zaštitom, bojali napadaja genovskoga brodovlja. Zato godine 1354. zaključí trogirsko vijeće da se kula kod sv. Petra u Podmorju utvrdí i jarugama opkoli, te da se pošalju potrebite čete za obranu i postave 4 konjanika i 8 pješaka. Domalo ustade ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit da oslobodi Dalmaciju od Venecije. Split i Trogir predadoše mu se 8. i 9. srpnja 1357. Spličani su ovom prilikom dobili od kralja potvrdu svojih privilegija, a njihov nadbiskup Ugolin opet potakne pitanje Ostroga i Bijaća. U veljači 1358. bilo je naređeno stanovnicima Ostroga da se imaju pokoravati samo nadbiskupu. Istodobno ga je kraljev punomoćnik uveo u posjed sela Bijaća, koje je zbog prijašnjeg rata bilo opustilo (villa Biach, que non erat habitata propter guer-ram precedentem.). Na tu se nepravdu Trogirani potužiše kralju i onda on odredi da neki dostojanstvenici stvar izvide. Ovi se na licu mjesta uvjeriše da su Bijaći i Ostrog u trogirskom teritoriju, pa na hrvatskom saboru pod Ostrovicom izjaviše kraljevi povjerenici da su Trogirani oduvijek bili u posjedu Bijaća i Ostroga. Na temelju toga oba su sela bila dosuđena Trogiru, što je kralj 23. kolovoza 1358. potvrdio. Time su konačno svršile razmirice zbog međaša između Splita i Trogira. Stup pod Ostrogom ostao je granicom.

Prestankom krvavih svađa radi međaša nijesu prestali jadi u bijačkom polju. Još se je vodio rat s Venecijom i trogirsko vijeće 25. studenoga 1373. zaključí da se dade nešto drvlja za popravak općinske kuće kod sv. Petra (casa del commune di S. Pietro di Podemorie), a 4. veljače 1374. određena je osoba, koja će dan i noć čuvati tu kuću. Po smrti kralja Ljudevita, kad su se Hrvati digli protiv njegove udovice Jelisave i kéeri mu Marije i muža joj kralja Si-

gismunda, opet postaje polje od Klisa do Trogira krvavim razbojištem. 2. siječnja 1388. trogirsko vijeće naredi da se kod sv. Petra od Podmorja napravi nasip u moru (molus) za pristanište ratnih brodova, a Splitsani 20. rujna 1389. zaključe da se u Vranjicu sruši stara kula i sagradi nova.

III. Zidanje kaštela.

Nastala su bila druga vremena. Došlo je doba, da su se Trogirani i Splitsani morali zajedničkim silama braniti od mnogobrojnih neprijatelja, koji su zaprijetili njihovu teritoriju. Prvi su to bili Vlasi (Morlaci), koji su iz Bosne preko brda prodirali u primorske krajeve, na teritorij splitski, trogirski i šibenski. Vlasi, nomadski pastiri, spuštali su se ljeti sa svojim stadima u primorje radi vode, a zimi radi studeni, te su u polju nanašali velike štete. Zato je g. 1392. splitski nadbiskup Andrija Gualdo, da zaštiti svoj posjed u Sućurcu (Dilatu) od vlašskog pljačkanja, počeo graditi blizu mora kulu na mjestu zvanom Lučac. U jednoj ispravi iz godine 1397. spominje se u nadbiskupskoj vlasti crkva sv. Jurja u Putalju sa selom Sućurac u Dilatu i s kulom u Luću (cum villis Sudzuraz in Dilato et reductu seu turri de Luzaz). To bi, poslije kule kod sv. Petra od Klobučca, bila prva kula ili kašteo, koji se je na primorju podigao.

Kasnije su nastale borbe među pristašama ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda i Ladislava Napuljskoga i bosanske stranke. Trogirani i Splitsani nanašaju štete jedni drugima. Zato Trogirani 31. listopada 1401. izabraše kapetana kod sv. Petra u Podmorju, koji će čuvati granicu trogirskog teritorija. Među pristašama Sigismunda i Ladislava u Splitu izbiše borbe. Splitsa-

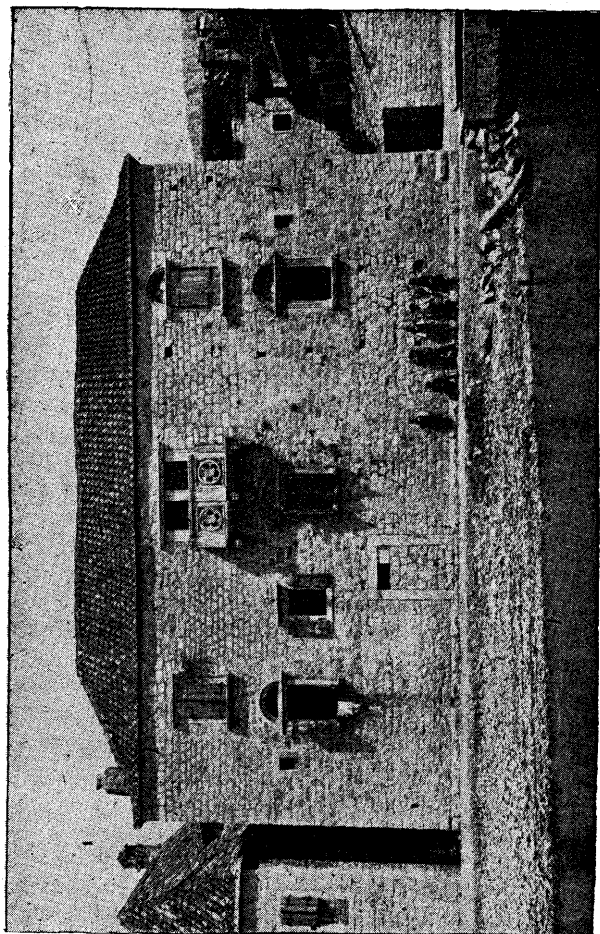
ni se osobito pobuniše protiv svoga nadbiskupa, koji je bio uz Sigismunda. Da mu se osvete dadeše zapaliti i porušiti tek sagrađenu nadbiskupovu kulu u Lučcu (turris domini archiepiscopi positae in Lucaz).

U ovim borbama, u kojima su se Hrvati međusobno gonili za prevlast tuđinca Ladislava Napuljskoga, doživješe od njega najcrnju nezahvalnost kad je g. 1409. prodao Dalmaciju Mlečanima. Opriješe se dalmatinski gradovi Mlečanima, koji upriješe sve sile da osvoje Trogir. Dugo su se Trogirani, uz pomoć Sigismundovu, otimali. Očekivajući pomorsku i kopnenu mletačku silu, ograničili su se Trogirani na obranu samoga grada. Da se Mlečani ne ugnijezde u blizini grada, porušiše najprije franjevački samostan blizu grada, pa oštetiše mline u Pantanu, i konačno 19. travnja 1420. razoriše kašteo (castrum) kod sv. Petra od Klobučca.

Tim je nestalo s lica zemlje i najstarije obrane »velog polja«, ali sve to Trogiranima nije koristilo. Mlečani 22. lipnja 1420. osvojiše Trogir, a nekoliko dana zatim predade im se i Split.

Razorenjem kule kod sv. Petra i nadbiskupove kule u Sućurcu ostao je sav kraj od Solina do Trogira i dalje prema Dridu nezaštićen i ne-utvrđen, izložen svakom neprijateljskom napadaju. Mlečani su doduše utvrdili Trogir i Split sagrađivši u njima tvrđave, ali to je više bilo protiv eventualnih pobuna Trogirana i Splićana protiv mletačke vlasti, nego za obranu ovih gradova i njihovih teritorija od vanjskog neprijatelja. Nezaštićeno je ostalo stanovništvo u polju, koje je obrađivalo zemlje gradskih općina, crkava, samostana, biskupa i gradskih plemića. Ono je radno pučanstvo bilo izloženo, jer u slučaju pogibelji nije imalo kuda da se skloni. Zato nalazimo godine 1432. jednu bilješku da su se mnoge obitelji iz okolišnih sela nastanile u vr-

tovima oko Trogira (in hortis Tragurii) da lakše u nevolji pobjegnu u grad. To je dokaz da je

Kaštel Stari, palača Koričolana Čipika.

stanovništvo u »velom polju« napuštalo svoja stara »selišća«. Kako su pak gradovi bili pre-

napučeni i zbijeni, to nije pučanstvu iz polja bilo mjesta među gradskim zidinama, a i građani ih ne bi bili rado primili.

U to su doba Turci na Balkanu napredovali prema zapadu i sjeveru. Narod iz unutrašnjosti počeo je mahom bježati put mora i utvrđenih gradova. Padom Bosne u turske ruke (1463.), bježanje kršćana u Dalmaciju učestalo je na štetu domaćeg pučanstva, koje je sve više potiskivano k moru. Stoga mletački senat naredi, da se stanovništvo nesposobno za oružje povuče s kopna na otoke, a sposobno da ostane u gradovima na obranu. Ali što su se Turci više približavali, to je pučanstvo iz otvorenih sela više bježalo. Za obrađivanje polja nestajalo je pomalo težaka, a i oni koji su još ostali morali su sa sobom uz poljodjelsko oruđe držati neprestano i oružje da se obrane, ako ih neprijatelj naskoči.

Sve je to bilo na štetu gradova, gdje su stanovali vlasnici zemalja koji su bili uskraćeni u dohotcima s neobrađenog polja. Mletačka vlada nije htjela ili nije mogla da ono pučanstvo obrani. O obnovi kule kod sv. Petra od Klobučca nije bilo ni govora. Mlečani su se bili zatvorili u gradove prepustivši sve ostalo milosti i nemilosti Turaka. No, što republika nije učinila za osiguranje svojih podanika, to su počeli činiti pojedinci da zaštite svoje kmetove i održe svoja imanja. Ugledali su se sigurno u primjer splitskog nadbiskupa, koji je već 1392. bio u tu svrhu sagradio kulu u Sućurcu.

Trogirski plemić Korijolan Čipiko (Cippico), slavan na maču i na peru, došao je na misao da na morskoj obali u »velom polju« blizu sv. Petra od Klobučca podigne tvrde zgrade, poput kula, koje će služiti kmetovima za zbjeglište i sklonište u nevolji. Korijolan je sudjelovao u Aziji u ratovima protiv Turaka kao za-

povjednik dijela mletačke ratne mornarice. Sa slavom donio je on kući i dio neprijateljskog plijena i s tim je htio koristiti domovini i obraniti je od Turaka. Valjda je, vojujući po dalekim krajevima, vidio što treba za obranu zemlje. Tvrde kamenite kule, zgodni kašteli, okruženi s jakim zidom, gdje će kmetovi sagrađiti svoje kuće, to je on smatrao potrebitim za obranu »velog polja«. Kašteli uz samu morskou obalu, pače u samom moru, najsigurniji su bili

Dvorište Koriolanove palače.

za stanovništvo, koje je raštrkano stanovalo daleko od mora pod Kozjakom.

Korijolan Čipiko odlučio svoju namisao u djelo staviti i sagrađiti takav kašteo. Zato traži od trogirskog gradskog kneza Maripetra dozvolu za gradnju. Knez mu 6. kolovoza 1476. daje dozvolu, u kojoj kaže da su ga trogirski plemići i građani više puta molili da sagrađi kod sv. Petra u »velom polju« jednu zgradu ili kulu (aedificium sive turrim), gdje bi se u potrebi mogli kmetovi skloniti. Knez je od mletačke vlade u tu svrhu pitao pomoć od 400 dukata da sa-

gradi kulu, ali je mletačka vlada bila zaokupljena drugim brigama i ratovima, pa se nije odazvala. Međutim mu je sada došao plemeniti čovjek Korijolan Čipiko i izjavio da je pripravan sam na svoj trošak sagraditi na svom zemljištu kod sv. Petra sklonište ili palaču (*reductum de muro sive palatium*), gdje će se težaci skloniti. Uvidjevši knez potrebu i shodnost Korijolanove molbe, od koje će ne samo Trogir, nego i republika imati koristi, daje mu dozvolu da na morskoj obali u »velom polju« kod sv. Petra sagradi palaču ili tvrđavu (*palatium sive fortilicium de muro*), koja će biti okružena jarkom (*foveis circumspectum*), a oko koje će se moći podignuti selo, te će težaci, koji obrađuju one zemlje, moći s dozvolom Korijolanovom da sagrade sebi stanove i za to će mu oni plaćati dužne regalije. Još je knez dozvolio Korijolanu, da s obje strane palače može podignuti torove (*sbarras seu travatas*) uzduž morske obale za sklonište blaga. Također mu dozvoli da ondje sagradi mlin za masline i tijesak za ulje, da se okolni seljaci s njim služe, a za to će mletačkoj vladi plaćati uobičajeni porez.

Tako je godine 1476. udaren temelj prvom Kaštelu, za kojim su počeli nicati drugi, koje su trogirski plemići i građani zidali ugledavši se u Korijolana Čipika. Kaštel Korijolanov bio je u moru i oko njega jarak. S kopnene strane imao je ulaz na vrata, koja su bila spojena s mostom, koji se dizao i spuštao. S morske strane vrata su bila u moru, pa se je iz kaštela moglo odmah sići u brod i pobjeći. Kaštel je stradao u požaru godine 1480. u kome je i Korijolanova žena našla smrt, ali on ga je 1492. obnovio. Korijolan Čipiko, osnivač Kaštela, umro je godine 1495. u 70 godini i pokopan u trogirskoj stolnoj crkvi. Godine 1500. dala je vlada mletačka na kaštelu dovršiti neke radove,

koje Korijolan za života nije mogao izvršiti. U noći 13. lipnja 1512. navališe na kašteo Turci sa 450 konjanika i 180 pješaka prislonivši na zid ljestve. Stanovnici su se junački borili i vatrom dali znak Trogiranima, koji ujutro stigoše na 13 lađa, na koje se pučanstvo ukrci i spasi. Poginulo je pet težaka i pet ih je bilo ranjeno. Turci opljačkaše i odvedoše do 1000 glava marve.

Kaštel Korijolana Čipika prozvaao se po gospodaru »Kaštel Čipiko«, ali kasnije se nazvao »Kaštel Stari«, a to za razliku od drugoga Kaštela Čipika, koji je poslije sagrađen i nazvan »Kaštel Novi«.

Poslije samih šest godina, 1482., sagrađen je do Čipikova kaštela na istok drugi kaštel, i taj pri morskoj obali. Trogiranin Mihovil Rosani dobio je dozvolu od trogirskoga kneza Franje Ferra da podigne kulu, te oko nje sagrađi kuće za seljake i opasa ih za veću sigurnost zidom. No za kandijskog rata kaštel se nije pokazao zgodnim za obranu, pa je bio napušten, a stanovništvo se sklonilo u obližnji kaštel Vitturi. Ruševine kaštela Rosani, po narodu zvanog »Rušinac«, kupio je kasnije plemić Radoš Michieli-Vitturi i popravio ih. U novije vrijeme došao je u ruke splitske obitelji Capogrosso. — U blizini je crkvice sv. Ivana, u kojoj je grob Miljenka i Dobrile, tragičnih ljubavnika, čiju je ljubav opisao Marko Kažotić u romanu istoga imena.

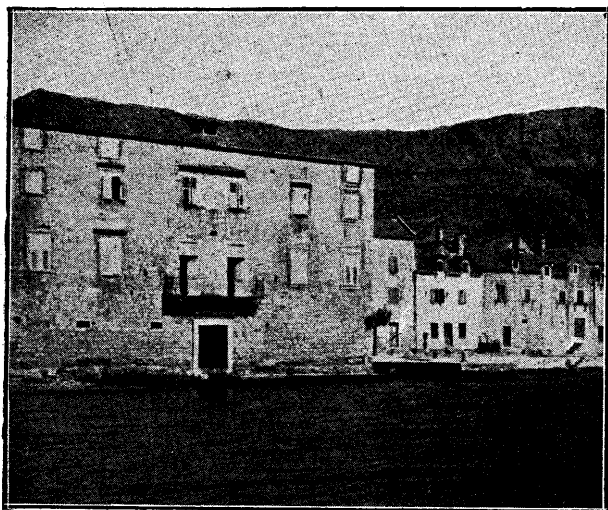
Trogirski knez Karlo Pesaro zatim je dao 15. listopada 1487. dozvolu trogirskom plemiću Andriji Čegi da na svom posjedu u »velom polju« kod sv. Petra pri moru sagrađi zidanu kuću i selo. I taj je kaštel naokolo bio zaštićen jamama i opkopima. Čega je u molbi bio izričito spomenuo provale i otimačine Vlaha (Morlaka) u trogirskom kotaru, zbog kojih su stanovnici morali bježati i seliti u druga mjesta.

Udovoljavajući njegovoj molbi knez se nadao da će se razbjeglo pučanstvo vratiti na rođenu grudu kad vidi da je sigurno i da ima gdje da zakloni glavu.

Knez Ferro bio je 2. svibnja 1485. izdao dozvolu trogirskom plemiću Leonu Andreisu, da u Gostinju na morskoj obali pod svojim vinogradom sagrađi zidanu kuću (domum de muro) i zgrade za njegove težake. Iz nepoznatih razloga Leon nije odmah pristupio izgradnji kaštela, i tek su g. 1600. braća Ivan i Pavao Andreis to učinili. Kaštel Andreis bio je sasvim malen, ali se ipak svidio obitelji Cega, koja je polovinom XVII. vijeka svoj kaštel dala Andreisima, a Andreisi svoj Cegima. Uslijed ove zamjene kaštel Cega postao je kaštel Andreis, a kaštel Andreis nazvao se Cega. Oba su sada srušena.

Iste godine 1487., kad je bio sagrađen kaštel Cega, dobili su 11. studenoga braća Jeronim i Nikola Vitturi od kneza Pesara dozvolu da zidaju svoj kaštel. Trogirski plemići Vitturi molili su da sagrađe kaštel da zaštite sebe i svoje imanje u »velom polju« od podanika ugarsko-hrvatskog kralja i od Turaka, koji su već ozbiljno počeli prijetiti Klisu, Splitu i Trogiru. U dozvoli knez Pesaro kaže, da se braći Vitturi dopušta gradnja kaštela na morskoj obali, a ako treba u samom moru. Kaštel će biti zidana kuća ili više ih, sa kulama, jamama i ostalim, što treba za obranu. Uz kuću će sagrađiti selo za stanovanje težaka, a biće i ono zaštićeno opkopima, jamama i nasipima. Takvu su kuću braća Vitturi i sagrađila u moru u obliku četvorine s velikim dvorištem. S kopna se je u Kaštel ulazilo preko mosta lančanika, a druga su vrata bila s juga prema moru. Kaštel je s kopnene strane imao na svakom uglu po jednu kulu s puškarnicama. Za zid, koji je opasao

selo oko kaštela država je dala pomoć od 400 dukata.

Kaštel Vitturi (Lukšić).

Kaštel Vitturi hrvatski se zove Lukšić. Po nekoj predaji tako su se zvale zemlje na kojima je kaštel bio sagrađen. Kasnije je kaštel prešao u vlasništvo plemićke obitelji Michieli iz Brača. Plemić Jeronim Michieli iz Postira na Braču oženio je godine 1650. posljednju Vitturi Katarinu, i njihov sin Nikola baštiniio je kaštel i sve imanje Vitturijevih i svome prezimenu dodao njihovo (Michieli-Vitturi).

U ovom se kaštelu, po pričanju, odigrala ljubavna tragedija Miljenka i Dobrile, koju je i Matija Ban po Kažotićevu romanu obradio u dvije tragedije (Miljenko i Dobrila, Smrt kneza Dobroslava). Dobrila je bila kći porodice Vitturi, a Miljenko sin obitelji Rosani. Tragedija

bi se dogodila oko g. 1690., kad je otac Dobrilin odmah po vjenčanju ubio Miljenka.

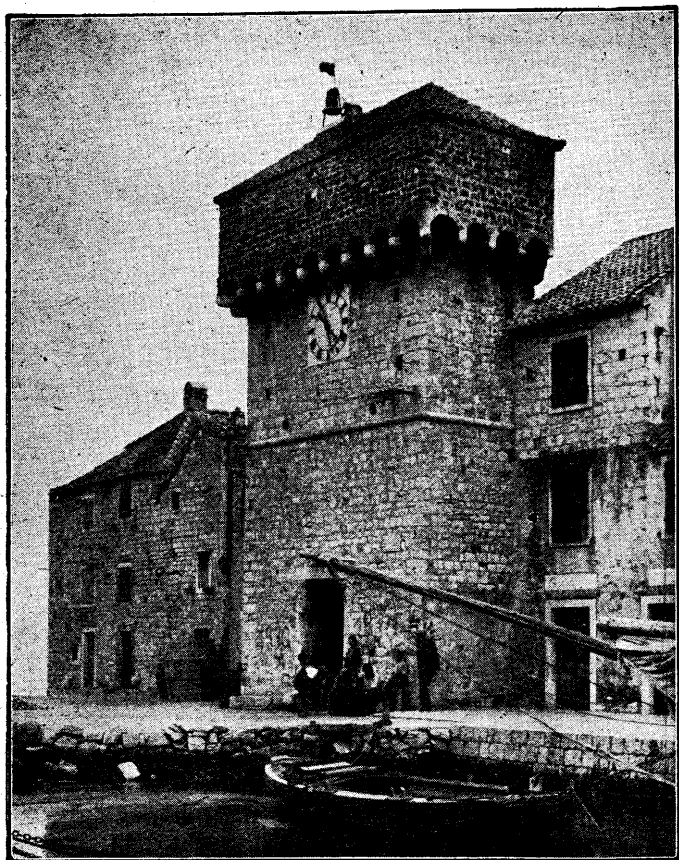
Nije bio od Turaka ugrožen samo onaj kraj od Solina do Trogira, nego i dalje put zapada, do Drida (Bosiljine), gdje su bili posjedi biskupa i crkve trogirске. Biskup Franjo Marcello postarao se za obranu svojih kmetova i g. 1495. isposlovao je od trogirskog kneza dozvolu da u zalivu Marini u moru sagrađi dvorac, kuću ili kulu. Njegov kaštel bio je gotov g. 1500., uz trošak od 1500 dukata, a za potpuno dovršenje još se potrošilo 800, pa opet 300 dukata, koje su iznose dale mletačka vlada i općina trogirska. Oko kule sagrađeni su bili stanovi za pučanstvo, koje je živjelo raštrkano po polju. Selo je bilo opasano zidom i prozvalo se »cittadella«.

Kad je kaštel u Bosiljini sagrađen bila je iz crkve na Dridu prenešena čudotvorna slika B. D. M. i smještena u predgrađe trogirsko na Čiovu u franjevački samostan, koji je po toj slici dobio ime »dridski« samostan.

Na biskupov kaštel u Bosiljini navalio je g. 1657 bosanski paša Said Mahmud. Pučanstvo se iz okolice bilo sklonilo u kaštel i »cittadellu« braneći se pet dana. Pripovijeda se da je jédna junačka djevojka zapalila barut u krajnom uglu sela i tom je prilikom poginulo 200 Turaka. Za opsijedanja je 500 stanovnika što poginulo, što zarobljeno, a ostali su se spasili na brodovima, dočim je kaštel bio spaljen i porušen. Biskup Kupareo (1684.—1695.) popravio ga je i selo opet opasao zidom, a biskup Vidović (1716.—1722.) obnovio je na kaštelu vrata.

Splitski su se nadbiskupi već prije toga vremena bili pobrinuli da obnove svoju kulu u Sućurcu (Luću), koju su im bili Splićani razorili. G. 1489. nadbiskup Bartol Averoldo popravi kulu i selo opasa zidom, a još bolje

ga utvrdi nadbiskup Bernard Zane g. 1503. Po vlasniku se zvao »Kaštel gospodina arcibisku-

Kula u kaštel Gomilici.

pa«. Turci su g. 1505. zapalili selo i kaštel, pa je nadbiskup Zane g. 1509. podigao oko Sućurca nove veće zidine. G. 1516. Turci su ve-

likim brojem konjanika i pješaka udarili na Sućurac, ali ga je Jeronim Vitturi obranio. Kako je nadbiskupov kaštel bio prvi na udarcu Turcima iz Klisa, to se oni često navaljivali. Sućurani su g. 1572. Turke junački odbili, a tako i 1647.

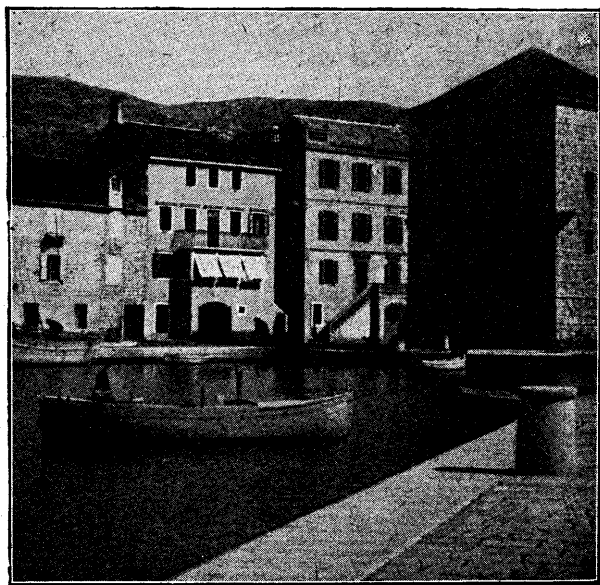
Do nadbiskupova kaštela Sućurca imale su splitske Benediktinke posjed s crkvom sv. Kuzme i Damjana. One su također sagradile u XVI. v. kaštel na svom posjedu u Kozici. Kaštel je sagrađen u moru, a po vlasnicama nazvao se »koludričkim kaštelom« (Castrum Abbatissae — Castel Abbadessa), dočim se hrvatski zove »Kaštel Gomilica«, jer su, prema nekoj predaji, prve kuće bile podignute na gomilama (razvalinama) sela Kozice. Kaštel je sa kopnene strane imao drveni most, koji se je dizao.

U XVI. vijeku nastavilo se zidanjem kaštela u trogirskom »velom polju«. G. 1508. podigao je svoj kaštel trogirski građanin Stjepan Stafileo. On je već godine 1482. bio dobio od kneza Pavla Maripetra dozvolu za gradnju u mjestu »Koludrovac«, ali nije mogao odmah početi zidanjem. Pošto je međutim bio izgubio prvu dozvolu, to je dobio novu od kneza Aleksandra Viara. Njegov je kaštel s velikim troškom sagrađen sav u moru, a tako isto i čitavo je selo oko njega bilo u moru, pa se u selo dolazilo pomoću mostova, koji su se dizali i spuštali.

Od Stjepanova sina Petra ostale su kćeri: Nikica, Katarina. Ivanica i Jerka, prva udata Zavorović (Zavoreo), druga Ferro, treća Kažotić i četvrta Andreis, koja je umrla ne ostavivši poroda. Po njima su prava na kaštel štafilić došla u ruke porodica Zavorović, Ferro, Kažotić i Rotondo. S vremenom su naplave zemlje spojile selo s kopnom i mostovi su po-

stali suvišni. Od kaštela Stafilea nastao je današnji Kaštel Štafilić. Nedaleko od njega sagradio je bio g. 1603. svoj kaštel jedan od potomaka Stafileovih po ženskoj lozi, ali je bio napušten.

Domalo obitelj Čipiko podiže drugi kaštel. Pavao-Antun Čipiko pok. Petra, unuk Korižolanov, zatraži od trogirskog kneza Alviza Orija (Aurio) da na svoj trošak sagradi kulu (turrium) na grebenima ispod crkve sv. Petra od

Kaštel Čipiko (Novi).

Klobučca, i da podigne zid dug 60 koraka prema zemljištu Korižolanovu za selo, u koje će se skloniti težaci, koji rade u »velom polju«, i da se obrane od turskih nasrtaja, jer su Turci naučili i u noćno doba dolaziti u sela oko kula i postav-

ljati ljestve na zidine, te plijeniti i odvoditi ljude u sužanjstvo. Očito je da je Pavao Antun ovim smijerao na tursku navalu na Korijolanov kašteo 13. lipnja 1512. Knez Orio poveljom od 7. studenoga 1512. dozvoli mu gradnju. Temelje su kaštela sazidali trogirski majstori Pavao Suđević i Jakov Marković, pod nadzorom Aleksandra Kaera, izbjeglice iz Montforta u Bretanji. U kaštel se ulazilo preko mosta. Od istoka mu je bio kaštel Cega, a od zapada Stafileo. Gospodaru je bilo dozvoljeno da u selu smjesti mlin za masline. Njegovom dozvolom u selu su se mogli nastaniti svi, koji su stanovali u trogirskom teritoriju. U noći od 23. na 24. prosinca 1523. izgorio je kaštel sa 70 kuća i 8 ljudi, s blagom, uljem, vinom i žitom. I g. 1575. opet je stradao od požara, ali su ga vlasnici popravili i vratili svoje težake, koji su bili pobjegli u Apuliju i druge strane zemlje.

G. 1567. bili su Turci s Vlasima došli pod Kaštela, pa je trogirski knez Aleksandar Bollani 12. studenoga naredio Kristoforu Čipiku, gospodaru K. Staroga da im odmah krene na obranu, da dade zatvoriti sva vrata u selima i ne pusti nikoga da uđe ili izađe, ali da ne smiju s Turcima ući u ma kakvu borbu. Poslije četiri dana opet mu naredi da podvostruči straže na brdima i da postavi stražu u K. Starom po danu i po noći. Kad straže na brdima ugledaju da Vlasi dolaze imaju s vatrom dati znak straži u selu, pa da se tako pučanstvo zakloni u kaštel.

Ovaj drugi kaštel porodice Čipiko nazvao se Kaštel Novi, dočim se Korijolanov prozvao Stari.

Narod je ipak sve više i više bježao pred Turcima k moru, i nije bilo sile koja bi pučanstvo zadržala od bijega. Uzalud je mletačka vlada g. 1498. u trogirskoj zagori bila sagradila tvrđu Znojilo za zbježište stanovnicima preko

brda. Tvrđava nije odgovarala svojoj svrsi i brzo se počelo raditi da se poruši. Uz to su učestale turske navale na Klis, što je učinilo da stanje na primorju bude još očajnije. Strahovit su poraz pretrpjeli trogirski teritorijalci 10. veljače 1515., na dan sv. Skolastike. Najteže je bilo, kad je g. 1537. pao Klis u turske ruke i Turčin postao prvi susjed Splitu i Trogiru. Težaci iz Vraca i Vinišća i okolnih mjesta otseliše na otoke, i tom je zgodom bio napučen otok Drvenik (Zirona). Pučanstvo iz »veloga polja« većinom pobježe na Čiovo i naseli sela Slatine, Žedno i Okruk, a neki odoše i na Brač i preko mora u Italiju. Na njihovo mjesto siđoše preko brda Vlasi i stadoše obrađivati polje, s kojega su gospodarima davali šesti dio plodova. Da se olakša narodu, trogirski općina zaključí, da pri turskim provalama može pučanstvo s kopna zakloniti blago na Čiovo a da ne plaća travarine. Također su na razna mjesta po polju i brdima stavljene straže da na vrijeme jave dolazak neprijatelja.

Uz sve ove mjere obrane i opreznosti nastavilo se zidanjem kaštela i na splitskoj i na trogirskoj strani. G. 1543. počeo je graditi bogati trogirski građanin Matej Dragač (Dragazzo) svoj kaštel (reductum de muro) na mjestu »Bile« ili »Dračić«. Dragačev kaštel, koji je od svih kaštela bio najbliži Trogiru, imao je prostrano dvorište, a osnivač je namjeravao uz kaštel podignuti i selo, no umro je prije nego je svoju namisao izveo. Njegovi su nasljednici napustili kaštel i vrijeme ga je srušilo.

Braća Ludovik i Ivan Lodi, trogirski plemići, podigoše dozvolom kneza Garzonija od 12. rujna 1548. na morskoj obali kaštel (turriónem) na mjestu zvanu »Dumašćine«, između štafilića i Dragača. Po njihovoj namisli imao je kaštel da bude veličanstven, ali je i njih smrt u tome spriječila.

Kako je sa sinom Ivana Lodija izumrla muška loza ove porodice, to je sedam kćeri njihove praunuke Katarine razdijelilo kaštel, a da ga ni one nijesu dovršile. G. 1680. je prešao u vlast splitskoga plemića Franje Papalića, pa se po njemu prozvao Kaštel Papali. Narod ga je prozvao »Nehaj«, valjda da s time pokaže da gospodari nijesu hajali da ga dovrše i sagrađe u njemu župsku crkvu, ili jer nijesu hajali, t. j. nijesu se bojali turskih navala.

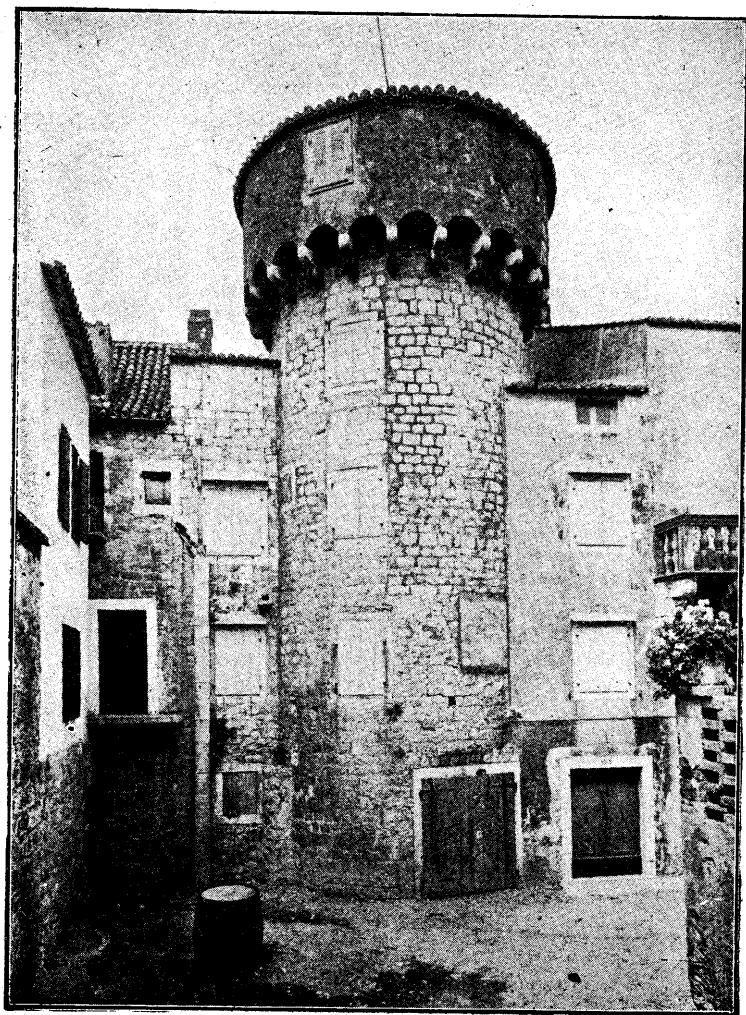
Posljednji kaštel, koji je na trogirskoj strani sagrađen, podignut je g. 1558., od trogirskog plemića Ivana Kvarka (Quarco), također na mjestu »Bile« u moru.

Ovo mu je mjesto ustupio Matej Dragač 16. prosinca 1558. i prenio na njega sva prava, koja je bio dobio dozvolom kneza Jeronima Maripietra. Vrata kaštela zaštićivala je jedna kula, a dvorište mu je bilo veliko. G. 1585. udajom Lukrecije Kvarko za Nikolu Vitturija, došao je kaštel u posjed porodice Vitturi, ali g. 1678. Franjo Vitturi oporukom ostavi ga braći Dominiku i Mateju Kvarko, i tako se opet vrati u vlast Kvarka. Danas se u moru tek opažaju njegovi temelji.

S one strane Trogira prema Bosiljini sagrađio je g. 1560. Jakov Rotondo selo Seget, koje je bilo okruženo zidom, tako da se je moglo obraniti od manje neprijateljske navale.

Na splitskoj strani konačno je g. 1566. splitski plemić Frano Kambj (Cambj) podigao kaštel, koji se hrvatski zove »Kambelovac«.

Obitelj Kambj došla je početkom XV. v. u Split iz Italije. U Lažanima u Kaštel Sućurcu sigurno je imala posjeda i svojih kmetova. Ovdje su neki Mihaljevići (Michaevich) od starine imali patronsko pravo biranja župnika ujedinjenih crkava sv. Martina od Kruševića i sv. Mihovila od Lažana. To je pravo g. 1434. Ostoja Mihaljević iz Kozice darovao braći Jeronimu i

Kula u kaštel Kambelovcu.

Antunu Kambj, a ovi su ga g. 1774. ustupili općini.

Između Kambelovca i Gomilice imala je također svoj kaštel splitska porodica Grisogono. Još ćemo spomenuti kulu (Gradinu) u Solinu, koju je bio sagradio g. 1349. nadbiskup Malabranka, ali je kao nezgodna napuštena i seljaci su preselili u Sućurac. Napokon je u Vranjicu nadbiskup imao kulu i palaču, koju su Mlečani 1202. razorili.

S time smo kronološkim redom nabrojili sve kaštele od Solina do Trogira i dalje do Drida. Geografski njihov položaj od istoka put zapada je ovaj: 1. Vranjic, 2. Solin, 3. K. Sućurac, 4. K. Gomilica, 5. K. Grisogono, 6. K. Kambelovac, 7. K. Vitturi (Lukšić), 8. K. Rosani (Rušinac), 9. K. Čipiko — Stari, 10. K. Cega (Andreis), 11. K. Andreis (Cega), 12. K. Čipiko — Novi, 13. K. Stafileo (Štafilić), 14. K. Lodi — Papalić (Nehaj), 15. K. Kvarko, 16. K. Dragač, 17. Seget, 18. Bosiljina (Marina). Samo dva kaštela (Kambelovac i Štafilić) sačuvala su ime svojih utemeljitelja i gospodara.

Kašteli od Solina do Trogira dijele se na gornje (istočne) ili splitske, a to su Sućurac, Gomilica i Kambelovac, te na donje (zapadne) ili trogirске, od kojih su danas ostala napućena samo četiri: Lukšić, Stari, Novi i Štafilić, dočim su ostali napušteni ili ih je vrijeme razorilo. U izvještaju mletačkog sindika Dieda kaže se, da su u trogirskom teritoriju »mali kašteli, ili bolje kuće, sagrađene u formi kule na morskoj obali, a neke u moru, u koje se stanovnici onih sela zaklanjaju od turskih provala«. U drugom izvješću iz g. 1609. opet se veli: »uzduž obale sagrađeni su mnogi mali kašteli, koji ne samo pružaju krasan pogled, nego i zaštićuju sve one jadne težake, koji ovamo bježe da spase glavu u svakoj pogibelji i prigodi navale«. Trogirski bi-

skup Garzoni (1662.—1676.) u jednom svom izvješću piše da četiri kaštela ((Lukšić, Stari, Novi i Štafilić), koji spadaju pod njegovu jurisdikciju, imaju ukupno 1600 duša, dočim da su tri kaštela (Rôsani, Lodi i Dragač) razorena. Biskup kaže o Kaštelanima da su tjelesno jaki i duševno vjerni, da se odlikuju u tri stvari: u oružju, u poljodjelstvu, i u brodarstvu kao mornari i kao ribari.

Utemeljitelji Kaštela i njihovi nasljednici imali su u svojim kaštelima — selima razne počasti i povlastice u crkvi i u selu. U kaštelu, gdje je osnivač sagradio crkvu, uživao je patronsko pravo, po kome je birao i predlagao biskupu župnika. Župnici su morali do određenog sata čekati sa službom Božjom gospodara kaštela i bez njegove dozvole zvonar nije mogao zvoniti na misu i večernju. U crkvi su patroni imali posebne klupe. Pri svečanoj misi njima prvima se dao poljubiti »mir« (pax), prvi su bili pokršteni tamjanom, prvi su na Cvjetnicu primali palmu, i u svim svečanostima su uživali prvenstvo. Njihove su kuće uoči Tri Kralja prve bile blagoslovljene. Župnik im je u crkvi na Novu Godinu čestitao. U procesijama su nosili nebnicu nad Svetotajstvom. Kad bi umro gospodar ili član njegove obitelji zvona su žalobno zvonila, a bratovštine su morale sprovod pratiti ili u selo ili u Trogir ili u Split, gdje bi se zakopao. Žene su za sprovodom išle u crnini.

Gospodari Kaštela svake su godine birali seoskoga glavaru (gastalda), a njegovo su imenovanje pismeno javljali općinskoj vlasti u gradu. Glavar je morao svaku večer donijeti gospodaru ključeve seoskih vrata, objavljivati naredbe i uručivati spise, paziti na red i čistoću u selu, ne puštati pristanak brodova bez dopuštenja gospodara. Imenovani glavar morao se primiti časti, koja je bila besplatna.

U vrijeme suše gospodar se je prvi služio vodom iz seoskog bunara, i ako ga gospodar nije otvorio digavši sa njega pokrov od trstike, niko nije smio vodu grabiti. Gospodar je davao dozvolu da se neko u selu nastani i sagradi kuću. Za zemljište, na kome su seljani sagradili kuće, morali su gospodaru o pokladima dati dar, kokoš ili određenu svotu novaca, ili što drugo, ili odraditi mu jednu nadnicu. Od svake zaklane svinje gospodar je dobio glavu, a od govečeta jezik. Ko je imao vola za oranje morao je gospodaru odraditi tri nadnice za 24 solda, a ako nije imao vola onda za 8 solda. S tovarnom životinjom imali su mu dogoniti jednom na godinu sijeno za samu hranu.

Kaštelani su masline mogli mljeti samo u gospodarevu mlinu ili uz naplatu petnaestog dijela. Gospodareve zemlje obrađivali su i davali po starom običaju od ploda polovicu, trećinu, četvrtinu ili petinu.

Nadbiskup splitski imao je u Sućurcu nad svojim kmetima svu jurisdikciju i mogao ih je istjerati sa zemlje, ako nijesu vršili svoju dužnost. Jednaku je vlast imao i trogirski biskup u Bosiljini, a od globa, koje su njegovi kmetovi općini plaćali za razne prestupe i zločine, imao je jedan dio.

No i Kaštelani su imali neke povlastice. Svako selo biralo je svoga harambašu, koji je biran doživotno, a u potrebi bio je on i vojni zapovjednik. Svaki je kaštel birao po dva suca, jednoga za suđenje krivaca, drugoga za upravu bratovštine. Kaštelani su mogli držati po dva žrvnja za žito bez ikakve daće. Žito, što bi im preostalo za prehranu, morali su donositi u grad, dočim su vino mogli sve potrošiti. Klaonice su mogli imati, ali uz običajnu naplatu carine. Na turskoj granici dozvoljena im je bila sječa drva i izvažanje u Mletke. Oružje i poljodjelsko oruđe

vjerovnik im nije mogao oduzeti. Stanovnici trogirskih kaštela imali su patronsko pravo biranja nadarbenika crkve Stomorijske i sv. Ivana Birnja, a to je bio sigurno ostatak prava njihovih pređa, koji su prije zidanja kaštela stanovali pod Kozjakom i sami birali svoje župnike.

Nije ipak život u Kaštelima bio najbolji. Uvijek u strahu i borbi s Turčinom, uvijek u borbi sa svojim gospodarima za čovječanska prava. Često je dolazilo do tužbi i sporova Kaštelana i njihovih gospodara. Gospodari su ih, čuvajući svoja prava, često tlačili, a narod se nije dao. Tako g. 1635. stanovnici trogirskih Kaštela jadikuju se mletačkome duždu: »Mi bijedni seljani trogirskih Kaštela teško smo opterećeni vlašću i nasiljem gosp. Ivana Čipika i ostalih plemića grada Trogira, koji pod izlikom, da su nam gospodari, gordo vrše svoju vlast nad nama, te hoće da imaju pravo izbora seoskog glavarar spomenutih sela prema njihovoj samovolji, a bez ikakve plaće, i pri tom se izboru daju zanijeti s odveć strastvenom samovoljom«. Svoje nezadovoljstvo s gospodarima Kaštelani su iskazali konačno g. 1797. pri padu mletačke republike, kad su oružani došli u Trogir i u nastaloj anarhiji izazvali nered i plemićima »Jakobincima« sudili.

Nestalo je plemstva, nestalo je gospodara, a Kaštelani su se digli na svoje noge, postali svoji gospodari. Obnovljeni su i preporođeni Kašteli i njihove autonomne općine uredile su sva sela tako, da se nadaleko pročulo ime »Sedam Kaštela«. Domaći i strani svijet ovamo sada dolazi da se nauživa našega mora, našega sunca, naše lijepe prirode, koja kao da je sve svoje krasote usredotočila u Kaštelima.

DMZ

